

Михайло ЧУЧКО

**„И ТАКО ПОГНАШЯ ИХ ПРЯЗ БУКОВИНУ
КОЗМИНОВА, УБИВАЯЩИ И СЯКУЩИ”:
ТРАГІЧНА РОЗВ’ЯЗКА МОЛДАВСЬКОЇ КАМПАНІЇ
ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛЯ ЯНА ОЛЬБРАХТА
1497 РОКУ В ЛІСАХ БУКОВИНИ¹**

Стаття присвячена одній із ключових подій польсько-молдавської війни 1497-1499 років – Козминській битві, котра відбулася в кінці жовтня 1497 р. в лісах Буковини між армією короля Польщі Яна Ольбрахта і військовими підрозділами молдавського господаря Штефана Великого та його союзників. У публікації розглянуто обставини походу польського короля в Молдавію з метою її захоплення та дипломатичний супровід цієї акції, яка маскувалася під антиосманську виправу з метою визволення колишніх молдавських причорноморських фортець-портів Кілії і Білгорода.

Відмова через демарш Москви від активної участі в поході польського короля великого князя литовського послабила королівську армію. А воєвода Штефан Великий заручився в боротьбі з Яном Ольбрахтом підтримкою угорців, трансильванців, валахів, османів і татар. Після безрезультатної облоги молдавської столиці Сучави противники, за посередництвом послів угорського короля Владислава II, уклали перемир'я. Порушення його умов з боку відступаючого польського війська спричинилося до поразки Яна Ольбрахта у Козминському лісі й вигнання з території Молдавського воєводства решток армії короля.

Ключові слова: Молдавія, Польща, Кілія, Білгород, Сучава, король Ян Ольбрахт, воєвода Штефан Великий, король Владислав II, угорці, трансильванці, валахи, османи, татари, Буковина, Козминська битва.

Михаил ЧУЧКО

**„И ТАКО ПОГНАШЯ ИХ ПРЯЗ БУКОВИНУ
КОЗМИНОВА, УБИВАЯЩИ И СЯКУЩИ”:
ТРАГИЧЕСКАЯ РАЗВЯЗКА МОЛДАВСКОЙ
КАМПАНИИ ПОЛЬСКОГО КОРОЛЯ**

ЯНА АЛЬБРЕХТА 1497 ГОДА В ЛЕСАХ БУКОВИНЫ

Статья посвящена одному из ключевых событий польско-молдавской войны 1497-1499 гг. – Козминской битве, произошедшей в конце октября 1497 г. в лесах Буковины между армией короля Польши Яна Альбрехта и воинскими подразделениями молдавского господаря Стефана Великого

¹ Публікація включає результати досліджень, здійснених за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень за грантовим проектом Ф-77 -38991.

и его союзников. В публикации рассмотрены обстоятельства похода польского короля в Молдавию с целью ее захвата и дипломатическое сопровождение этой акции, которая маскировалась под антиосманскую экспедицию с целью освобождения бывших молдавских причерноморских крепостей-портов Килии и Белгорода.

Отказ из-за демарша Москвы от активного участия в походе польского короля великого князя литовского ослабил королевскую армию. А воевода Стефан Великий заручился в борьбе с Яном Альбрехтом поддержкой венгров, трансильванцев, валахов, османов и татар. После безрезультатной осады молдавской столицы Сучавы противники, при посредничестве послов венгерского короля Владислава II, заключили перемирие. Нарушение его условий со стороны отступающего польского войска привело к поражению Яна Альбрехта в Козминському лесу и изгнания с территории Молдавского княжества остатков армии короля.

Ключевые слова: Молдавия, Польша, Килия, Белгород, Сучава, король Ян Альбрехт, воевода Стефан Великий, король Владислав II, венгры, трансильванцы, валахи, османы, татары, Буковина, Козминская битва.

Mykhaylo CHUCHKO

**„AND SO THEY PUSHED THEM OUT THROUGHT
BUKOVINIAN KOZMIN, KILLING AND CHOPPING”:
A TRAGIC BREAKDOWN OF THE MOLDAVIAN
CAMPAING OF THE POLISH KING JAN OLBRAHT
IN 1497 IN THE BUKOVINIAN FOREST¹**

The article is devoted to one of the key events of the Polish-Moldovan war of 1497-1499. – Kozminian battle, which occurred in late October 1497 in the forests of Bukovina between the army of King of Poland Jan Olbracht and the military units of the Moldavian ruler Stefan the Great and his allies. The publication examines the circumstances of the Polish king's trip to Moldavia with the aim of seizing it and the diplomatic escort of this action, which was masked by an antiottoman expedition to liberate the fortresses-ports of Kiliya and Belgorod.

Refusal because of the demarche of Moscow from active participation in the campaign of the Polish King of the Grand Duke of Lithuania weakened the royal army. And the governor Stefan the Great enlisted the support of Hungarians, Transylvanians, Wallachians, Ottomans and Tatars in the struggle against Jan Olbracht. After an inconclusive siege of the Moldavian

¹ Publications are based on the research provided by the grant support of the State Fund For Fundamental Research (project N Ф-77 -38991).

capital Suceava, the opponents, with the mediation of the ambassadors of the Hungarian King Vladislav II, concluded a truce. Violation of his conditions by the retreating Polish troops led to the defeat of Jan Olbracht in the Kozminian forest and expulsion from the territory of the Moldavia and remnants of the army of the king.

Keywords: *Moldavia, Poland, Kilia, Belgorod, Suceava, King Jan Olbracht, voevoda Stefan the Great, King Vladislav II, Hungarians, Transylvanians, Wallachians, Ottomans, Tatars, Bukovina, Kozminian battle.*

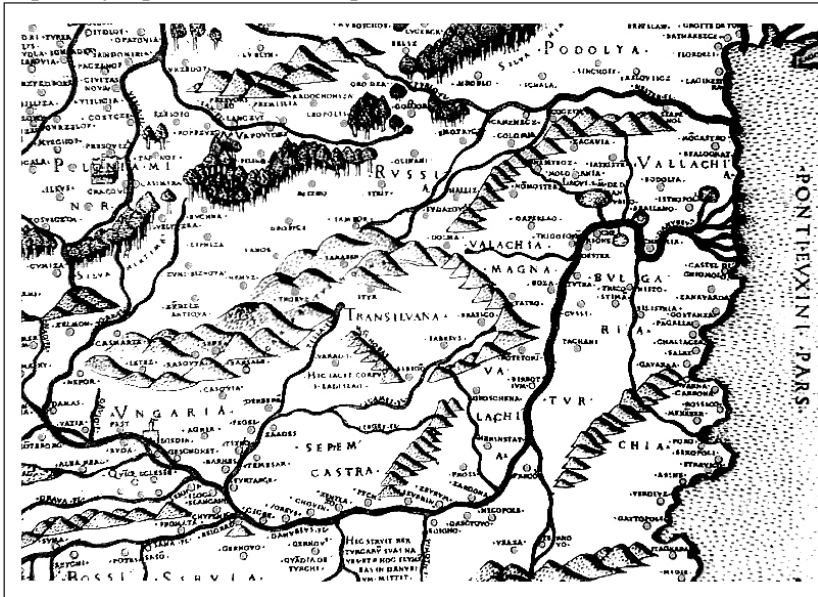
520-ть років тому в лісах Буковини розігрався фінальний акт невдалої молдавської кампанії короля Польщі Яна Ольбрахта, яка стала не лише фіаском планів Ягеллонів по підпорядкуванню Молдавії, але й загалом спонукала їх до згортання програми, спрямованої на утвердження позицій Польського королівства у Північному Причорномор'ї, коли б його кордони простягалися від Балтійського до Чорного моря [45, 90, 98-101; 88, с. 117-118].

Традиційно, дослідники епізодично розглядали цю подію, згадуючи про неї або в загальноісторичних та краєзнавчих нарисах, чи в контексті історії міжнародних відносин та військової справи країн Центральної та Південно-Східної Європи в останніх десятиліттях XV ст. [29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 37; 38; 39; 40; 41; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 54; 55; 56; 57; 59; 60; 63; 66; 67; 68; 69; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 79; 81; 82; 83; 84; 85; 87; 88; 91; 92; 93; 96]. Різною мірою в ряді досліджень краєзнавчого та воєнно-історичного характеру знайшли відображення окремі аспекти польсько-молдавської війни 1497-1499 рр., в тому числі оборони Сучави та Козминської битви 1497 року [28; 42; 50; 51; 52; 58; 61; 62; 64; 80; 86; 89; 90; 95].

У пропонованій розвідці автор має на меті, ґрунтуючись на свідченнях літописів, хронік та історичних документів, комплексно проаналізувати історичне тло, причини, хід і наслідки битви в Козминському лісі, а також уточнити окремі моменти стосовно перебігу воєнних дій та участі в них окремих військових контингентів, як самих противників, так і їхніх союзників.

Останні два десятиліття XV ст. в історії Молдавської держави позначилися ускладненням її зовнішньополітичного сановища,

пов'язаним із прагненням Польського королівства утвердитися в регіоні Північного Причорномор'я на фоні боротьби країн Центральної та Південно-Східної Європи змогутньою Османською імперією [45, с. 90]. Варто відзначити, що до відкритого зіткнення поляків з турками, яке сталося після спроби Польщі захопити Молдавію в 1497 р., лише Угорщина та Молдавська земля, на чолі якої в той час стояв видатний правитель і полководець господар Штефан III Великий (1457-1504 рр.), були головним форпостом спротиву християнської Європи експансії османів. Після більш

Мал. 1. Карта Центральної Європи, складена М. Беневентано та Б. Вавовським (1507 р.)

як десятирічної і фактично майже односібною боротьби проти ворогів християнської цивілізації, в ході якої у 1484 р. Молдавія втратила дві важливі фортеці-порти у Причорноморському регіоні – Кілію і Четатя-Албе (Білгород), так і не дочекавшись суттєвої допомоги ні від сусідньої Угорщини (яка припинила боротьбу з османами і уклала в 1483 р. з новим султаном Баязидом II (1481-1512 рр.) п'ятирічне перемир'я), ні від польського короля Казимира IV Ягеллончика (1447-1492 рр.), васалом якого був в

Мал. 2. Воевода Штефан Великий на мініатюрі в Тетраєвангелії (1473 р.) з монастиря Гумор

той час молдавський воевода [13, с. 77], Штефан III теж вирішив припинити конфронтацію з Османською імперією і виплатив їй данину в розмірі 5 тис. золотих [94, с. 179-180; 35, с. 260-263; 45, с. 94; 33, с. 107].

Більше того, коли у 1489 р. Польща, уклавши з Туреччиною мирну угоду, визнала колишні молдавські приморські фортеці Кілію та Білгород за Османською імперією, воевода Молдавії більше не вважав себе зв'язаним васальною присягою з польським королем і так само уклав мирний договір з Портою, погодившись на виплату османам данини та став васалом угорського короля

Матяша I Корвіна (Хуньяді) (1458-1490 рр.) [33, с.108]. Угорський сюзерен пожалував Штефану, в якості компенсації за втрачені причорноморські фортеці Кілію і Білгород, трансільванські замки Чічеюл з 60 селами і Балте [60, с.58].

У 1490 р., після смерті короля Матяша I, розпочалася боротьба за угорську корону, на яку претендували брати Ягеллони – Ян Ольбрахт і чеський король Владислав, а також німецький король Максимиліан Габсбург (1486-1519 рр.), майбутній імператор Священної Римської імперії. Невдовзі, проти Ягеллонів, які правили у Чехії, Польщі, Великому князівстві Литовському, а також прагнули опанувати Угорське королівство, поширивши таким чином владу на більшу частину Центрально-Східної Європи, сформувалася „Антиягеллонська коаліція”, котру підтримувала Порта [88, с. 117]. До альянсу долучилися Кримське ханство, Велике князівство Московське, Священна Римська імперія, а в 1489 р. ще й сват великого князя московського Івана III – молдавський господар Штефан III, який за його посередництва уклав пізніше

Мал. 3. Король Польщі Ян Ольбрахт
(гравюра XVI ст.)

молдавсько-криський союз, забезпечивши Молдавську землю від нападів татар [30, с. 18-20, 23; 31, с. 99-100]. Характерно, що незважаючи на антиягеллонську позицію господаря Штефана, навесні 1490 р. молодший син польського короля і великого князя литовського Казимира IV Ян Ольбрахт намагався схилити його до підтримки своєї кандидатури на угорський престол, але ці заходи успіху не мали. А коли Ян Ольбрахт виступив з військом проти Владислава, воєвода Молдавії організував напад на Покуття [68, с. 219-220].

З новим угорським королем Владиславом (Уласло) II (1490-1516 рр.), який переміг суперників у результаті складної боротьби та уклав 1491 року угоду з Максиміліаном Габсбургом, молдавський господар встановив добросусідські відносини і отримав підтвердження на свої замки в Трансільванії.

Натомість у стосунках Молдавії з Польщею намітилися ускладнення. Новий польський король Ян Ольбрахт (1492-1501 рр.) на зустрічі братів Ягеллонів в м. Левоча (нині східна Словаччина) у 1494 р. поставив питання про антиосманський

похід з метою звільнення колишніх молдавських фортець-портів Кілії і Білгорода, які планувалося використати для зміцнення позицій Польщі на Чорному морі [60, с. 59; 73, с. 104; 30, с. 23]. Ці плани, сформульовані колишнім наставником польського короля Яна Ольбрахта італійцем Філіпом Буонакорсі Каллімахом, відомим свого часу дипломатом, ґрунтувалися на ідеї організації опору османській експансії в Європу [68, с. 227; 33, с. 109; 45, с. 90; 74, с. 56]. Важливе значення в цих планах надавалося Молдавії, яку планувалося захопити та посадити на її престол замість Штефана III, який дружив з Москвою, інтригував проти Польщі та претендував на Покуття, лавіруючи між Угорщиною, Польщею та Османською імперією, наймолодшого з братів Ягеллонів Сигізмунда [13, с. 80; 62, с. 376; 16, с.146; 89, с.98; 33, с. 110; 28, с. 58]. Передбачалося, що тоді ця країна стане надійним заслоном проти наступу османів і віддалить безпосередню османську загрозу від кордонів Польщі. Проте угорський король Владислав II, який був союзником Штефана III, рішуче виступив проти ідеї усунення його від влади в Молдавії і зажадав, щоби антиосманський похід відбувся у порозумінні й співпраці з молдавським господарем [54, с. 130; 96, с. 375; 87, с. 72; 85, с. 234; 33, с. 110].

Та король Польщі все таки зважився на реалізацію свого плану, вирішивши при цьому заручитися підтримкою іншого брата великого князя Литовського Олександра, з яким в 1496 р. зустрівся у цій справі в Парчеві [68, с. 227]. Саме там план захоплення Молдавської землі для Сигізмунда набув чітких обрисів [58, с. 9; 52, с. 7]. Польський хроніст М. Стрийковський стверджує, що „Ян Ольбрахт, король польський, відповідно з'їзду і домовленості в Левочі з братом Владиславом, королем чеським і угорським, і з другим братом Олександром, великим князем литовським, в Парчеві, радою таємно замкненою готувався до війни проти турків, неприятелів страшних всього християнства, або до здобуття слави, або для помсти за смерть Владислава Ягелловича, дядька свого, короля угорського і польського, біля Варни турками вбитого. І хоча ця хитра і таємна з усіма братами змова разом задумувалася, але всі вірили, що задумав король Ольбрахт

волоською землею для брата Зигмунта заволодіти, обманувши Стефана, воєводу волоського, трюком звичайного походу через волоську землю проти турків рухаючись. Як так було, але не пощастило, оскільки Кромер услід за літописцем литовським так пише, що Ольбрахт рухався на Стефана” [19, с. 298-299]. У „Хроніці Литовській і Жмойтській” йдеться, що „Олбрихт, кроль полський, брат рожоньй великого князя литовского Александра, хотѣл Волоскую землю на Жигмонта опановати, ошукавши

Мал. 4. Турецький султан Баязид II
(портрет XVI ст.)

Стефана, воєводу волоського, фортеlem таким, яко бы хотячи на турка през Волоскую землю тягнути з войском своим полским” [12, с. 98]. Але воєвода Стефан був добре поінформований про таємні плани Яна Ольбрахта учасником родинного з’їзду Ягеллонів у Левочі трансільванським воєводою Б. Драгффі (Биртоком), з яким

Штефан III перебував у родинних стосунках [74, с. 58-59; 30, с. 23]. Намагаючись запобігти загрози своїй державі, він активізував дипломатичну діяльність. Зміцнивши взаємини з Угорщиною, господар приділяв велику увагу зв'язкам з Москвою. А після того, як в 1494 р. великий князь Іван III уклав з Великим князівством Литовським мирний договір, скріплений династичним шлюбом Олександра і Єлени, з'явилася перспектива встановлення молдавсько-литовських союзницьких відносин [45, с. 95; 30, с. 23-24]. Та незважаючи на це Янові Ольбрахтові вдалося домовитися зі своїм братом литовським князем Олександром про підтримку запланованого походу. В січні до Порти був направлений посол М. Стрежовський з вимогою усунення татар з околиць Білгорода [74, с. 60].

У Польщі розпочалися гучні приготування до війни з османами. За словами М. Стрийковського, Ян Ольбрахт „на цю

Мал. 5. Логофет Іон Теутул
(фреска в церкві с. Белінешть)

Мал. 6. Польське військо часів Яна Ольбрахта

війну запросив Олександра, великого князя литовського і Йоганна Тіффена, магістра пруського, і брата Зигмунта згідно договору спільному і миру обов'язковому. Шляхті також всій коронній, пруссам, поморянам і шлензакам в місяці травні до Львова загальним рушенням говорив з'їхатись. Окрім того, за гроші найманих солдатів велике число зібрав" [19, с. 299]. Угорський король Владислав II на звернення Яна Ольбрахта в лютому 1497 р. дав ухильну відповідь. Владислав обіцяв лише „неофіційну” допомогу польським військам за умови їхніх узгоджених дій з молдавським господарем в районі Кілії та Білгорода. Угорський посол, який прибув до Ольбрахта влітку 1497 р., напередодні виступу в похід польських військ, підкреслював негативне ставлення Владислава до планів польського короля [44, с. 91; 45, с. 95; 55, с. 164-165]. Деякі польські пани теж відраджували Яна Ольбрахта від походу, коли той разом з Сигизмундом та служилим людом біля Перемишля війська очікував і декілька днів там лежав. Як свідчить М. Стрийковський: „Там же його Кшеслав з Курозвак, єпископ Куявський призначений, від свого і від

кардинала Фредеріка імені від цієї війни гарними, законними причинами відговорювали. Але король, висваривши його, строго говорив йому йти геть, мовлячи, що ксьондзу месою, не війною займатися годиться, і про неї, навіть якщо сорочка його про захід цей знала, то спалити її би присягнув. Олександр же великий князь литовський, відповідно до таємного на сеймі парчевському з братом прийнятого рішення тягнувся з Литвою в Волохи через Брацлав і Сороки, а король Ольбрахт з другого боку рушив Литву, Жмудь, русаків, Волинь і підляшан” [19, с. 299]. Великий магістр Німецького оордену Йоганн фон Тіффен, виконуючи васальні зобов’язання перед королем Польщі, прибув до Львова 13 липня з 400-ми воїнами, і у нього майже одразу по прибуттю виникли непорозуміння з польськими владцями через

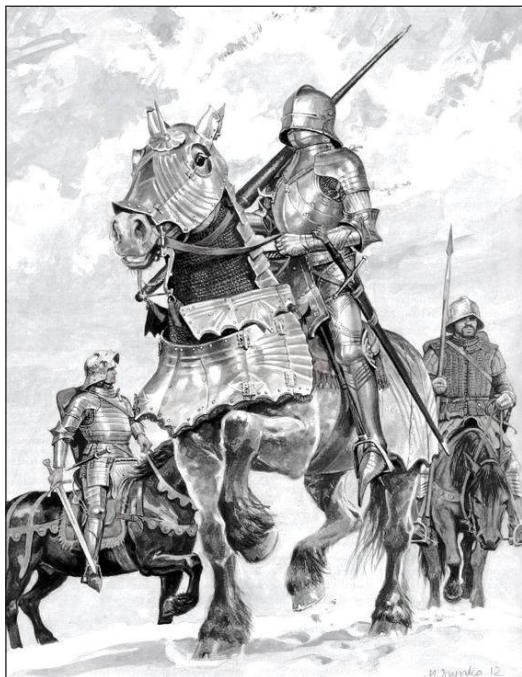
Мал. 7. Великий магістр Німецького ордену
 Й. фон Тіффен (гравюра)

брак інформації про мету походу та воєнні плани короля у [83, с. 37; 41, с. 24; 90, с. 18-19].

Через послів Кшеслава з Курозвак Рожича, єпископа Куявського і Миколая Подольського з Притика, гербу Яніна, каштеляна радомського, як пишуть польські хроністи М. Бельський та М. Стрийковський, Ян Ольбрахт запропонував й молдавському господарю долучитися до походу, „кажучи йому й прохаючи, щоби з ним на турків готувався, обіцяючи йому від турків Білгород і Кілію відбити” [18, с. 906; 19, с. 299]. Штефан III, розуміючи всю небезпеку свого становища, висловив згоду долучитися до „чорноморського” походу короля, але, за словами М. Стрийковського, обіцяючи, що дасть „стацію для війська його і сам зі своїми волохами й з чаклами до нього приєднається”,

Мал. 8. Воїни найманих контингентів Німецького ордена

Мал. 9. Кіннотники земського ополчення Пруссії

вимагав „лише, щоби король раніше в нижню землю, під Білгород і Кілію, зі своєю потугою прибув” [19, с. 299-300]. „Бо, – як зазначав у своїй хроніці М. Бельський, – йому наперед вибиратися на ту війну не годиться, особливо будучи у турка в горлі” [18, с. 907]. Раніше попереджений угорськими панами, які за твердженням М. Стрийковського, „побачивши, що волоська земля з-під оборони і опіки їхньої повинна була вийти після тієї війни, одразу ж Стефану, воєводі, через листи і послів своїх говорили, щоби остерігався, оскільки король польський військо не на турків, а проти нього самого веде, щоби його вигнавши, брата Зигмунта волоським господарем поставити (...) почав воєвода Стефан уважніше приглядати через шпигунів, що би король хотів почати.

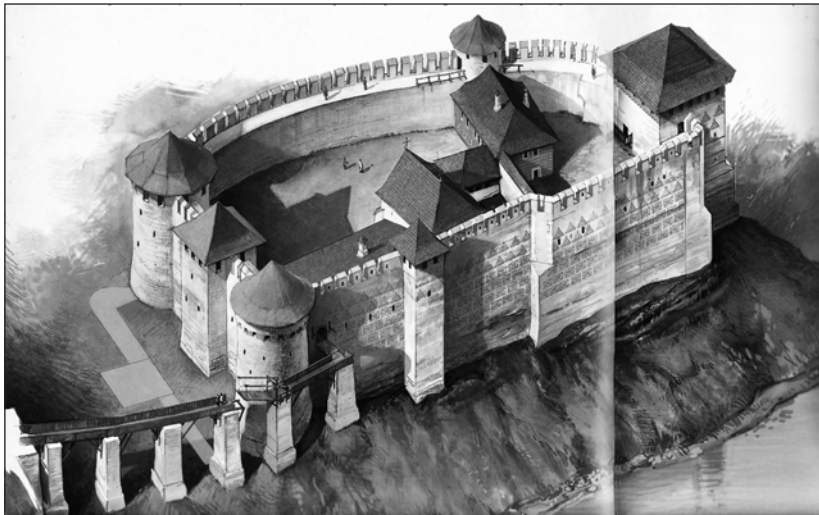
А король, вишикувавши війська коронні, біля Львова, останнього дня червня місяця рушив просто на Волохи, де злі прикмети майбутньої поразки явно показалися” [19, с. 300].

Мал. 10. Молдавські кінні бояри
(за фрескою в церкві с. Арборе)

Вбачаючи небезпеку для Молдавії в такому виборі маршруту руху королівського війська, господар ще весною поінформував про початок чорноморської виправи спершу сілістрійського санджакбея Месіх-пашу [40, с. 61; 28, с. 59], а відтак і султана Баязида II, повідомивши йому, що Польща готується до війни [82, с. 123]. Хоча достеменно він ще не знав, з ким слід вести війну, але пообіцяв підтримати султана. Штефан також інформував, що угорське військо було зібране в Трансільванії. Султан наказав воєводі Штефану атакувати Трансільванію, але той відповів в листі до падишаха, що він не може цього зробити, тому що він побоюється нападу з боку кримських татар [74, с. 61]. За повідомленням османської хроніки „Життя султана Баязида”:

„Цього року ляхи вирушили в похід із незліченим військом, маючи намір знищення Молдавії. Стефан-бей, який був господарем Молдавії, направив про це звістку до Порти. Тоді великий володар світу, султан Баязид, негайно послав розпорядження до бейлербеїв і санджакбеїв своїх, щоб збирали війська з віластів Анатолії та Румелії. Якуб-паша був відправлений зі свого пашалика до Румелії для збору війська. Зібралися вони в своїх краях і йшли до Якуба-паші. Цього війська налічувалося загалом 50000 чоловік. Якуб-паша вислав шпигунів, щоб мати відомості про армію неприятеля. Довідавшись, що була дуже чисельна; він повідомив падишаха про потребу, щоб дав йому

Мал. 11. Хотинський замок в епоху господаря Штефана Великого
(за Раду Олтяном)

своє прибічне військо. Щодо того його величність султан надав фірман, аби виступало військо, яке знаходилося при його особі, і військо з Анатолії долучилося до того, котре було при султані. Вирушили вони всі разом в щасливу годину. Якуб-паша мав також наказ, щоб з'єднався з військом султана, і об'єднання відбулося на березі Дунаю. Всі ті війська становили до 20000 чоловік, які йшли маршем до кордонів Молдавії” [22, с. 137-138; 62, с. 402]. „А Стефан, воєвода волоський, – за твердженням М. Стрийковського,

—уважно спостерігаючи на Ольбрахові заходи, до чого все йде, швидко побачив, що не до Кам'яця йде, де була найближча і найпростіша дорога до Кілії та Білгорода, замків турецьких, а на Покуття тягнеться” [19, с. 300]. Хроніст М. Бельський повідомляє, що про це господаря сповіщали його шпигуни, вислані ним, щоб спостерігати за пересуванням польського короля [18, с. 908]. А тим часом у війську Яна Ольбрахта, яке пересувалося територією Галичини в бік Молдавії, стали поширюватися хвороби. Зокрема, на дизентерію захворів великий магістр Німецького ордену Й. фон Тіффен. 17 серпня король дозволив йому повернутися до Львова, а орденський загін у складі 140 кіннотників та 100 піхотинців

Мал. 12. Сучавський замок в епоху господаря Штефана Великого (за Раду Олтяном)

очолив в поході комтур Людвіг фон Заусгайм [41, с. 24; 83, с. 3; 90, с. 19]. Коли стало очевидним, що король Польщі з армією рухається саме в напрямку до молдавських кордонів [31, с. 102], між молдавським господарем і королем відбувся перший обмін послами, який ще не виказав ворожих намірів польського володаря щодо Штефана, а навпаки, як свідчить автор „Бистрицького літопису”, Ян Ольбрахт молдавського посланця вистірника Ісака

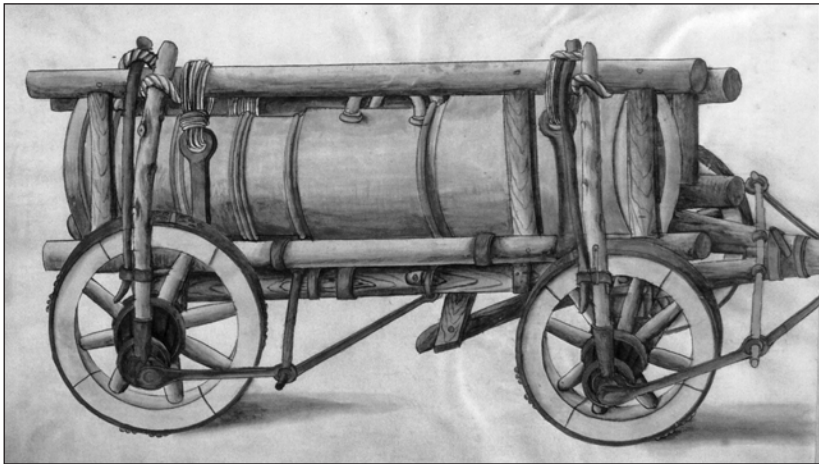
Мал. 13. Сучавський портар Лука Арбуре
(фреска в церкві с. Арбуре). Фото Л. Балана

„прият дари любезно и съ чистия и миром паки отпусти поклицаря до господина Стефана воевода. И к ним же паки лъстия, рекоша, яко грядут на Турци. И паки и краль посла свое поклицари до Стефана воевода. Господинь же воевода погостив их добра и съ честия их отпусти въсвоаси” [8, с. 31].

Втім, воевода Штефан став, за словами М. Стрийковського, „ще більше остерігатися і послав трьох шляхетних панів волоських до короля, вивідуючи, по-дружньому чи з ворожими намірами йшов на Волохи, що коли б проти Туреччини хотів війну вести, тоді міг прямою дорогою йти, до кордонів турецьких прийти, обіцяючи військам його польським і литовським їжу давати та сам зі своїми людьми одразу ж прибути на допомогу, коли всі на турецьких кордонах зберуться. А коли б хотів король проти нього війну безневинно розпочати, тоді буде старатися, щоб король пожалкував, що на Стефана меч здійняв. Тим посольством зверхнім король був ображений, і, послів тих всупереч закону людському полонив, відіславши під вартою до Львова, і сам, не

очікуючи ні військ литовських, ні пруссів, і мазурів, увійшов по-ворожому в Волохи” [19, с. 300]. Стався цей інцидент з молдавськими послами після того, як у середині серпня 1497 р. польське військо форсувало Дністер біля Михальчеге (вище Городенки), перетнувши кордон Молдавії [16, с. 146; 26, с. 51; 21, с. 72; 13, с. 83-84]. За словами автора „Бистрицького літопису”, відпустивши польських посланців, „и паки по их рячи ульстивими оне посла господинь Стефан воєвода поклисари до краля свои вѣрнии боляри, жупана Тъутула логофета и жупана Исака вистярника, съ многими и великими дарами. И тако краль пряде рьяка Нистр у Михалчи на сей страни съ висями своїми войскаами. И приидоша до Коцмане, на край земли Молдавской, и тамо ящя поклисариє господина Стефана воєвода и послаша их до Лиова града. И тога видя Стефан воєвода, яко облъан бисть от ляхом” [8, с.31]. Відтак, за словами молдавського літописця Г. Уреке, король з військом залишив Кіцмань і пішов до Шипинців [21, с. 73].

У тій місцевості польське військо стояло табором¹ з 22 до 27 серпня і король видав кілька привілеїв щодо надання ряду

Мал. 14. Транспортування важкої бомбарди

¹ У 1700 р. секретар польського посольства до Порту Ф. Радзівський згадував у щоденнику, що на шляху зі Снятина до Чернівців бачив біля Лужан „окопи війни короля Альберта” [15, с. 164].

Мал. 15. Молдавський воїн (за С. Нініку)

вірних дворян, а саме Миколаю з Острова, Войцеху з Суленчич, Яну з Смілович, Станіславу з Хлевищ, Якубу Чайці, Кшиштофу Седловецькому, конфіскованих маєтків [86, с. 26-29]. Очевидно там у Яна Ольбрахта відбулася нарада, на якій радилися, як пише хроніст М. Бельський, „чи насамперед король має взяти Хотин, чи йти прямо до Сучави. Одні радили, щоби неприятеля собі в тилу не залишати, аби з військом безперий зв'язок мати, і була то добра порада, але більшість було тих, які хотіли йти до Сучави, як до столиці [18, с. 908]. Все ж, за порадою Яна Трнки було вирішено взяти Хотин, до якого було відряджено загін Яна Карнковського, який, через неможливість швидкого здійснення цього плану, повернувся до основних сил” [27, с. 182; 64, с. 30].

За повідомленням „Хроніки Биховця”: „Воевода молдавський Стефан, дізнавшись про те достеменно, що король Ольбрахт прийшов в землю його з великим гнівом і невимовною силою. Зібрав все своє військо, зміцнив потужно свій столичний град Сучаву і всі інші міста свої, і залишивши там свої гарнізони, сам зі

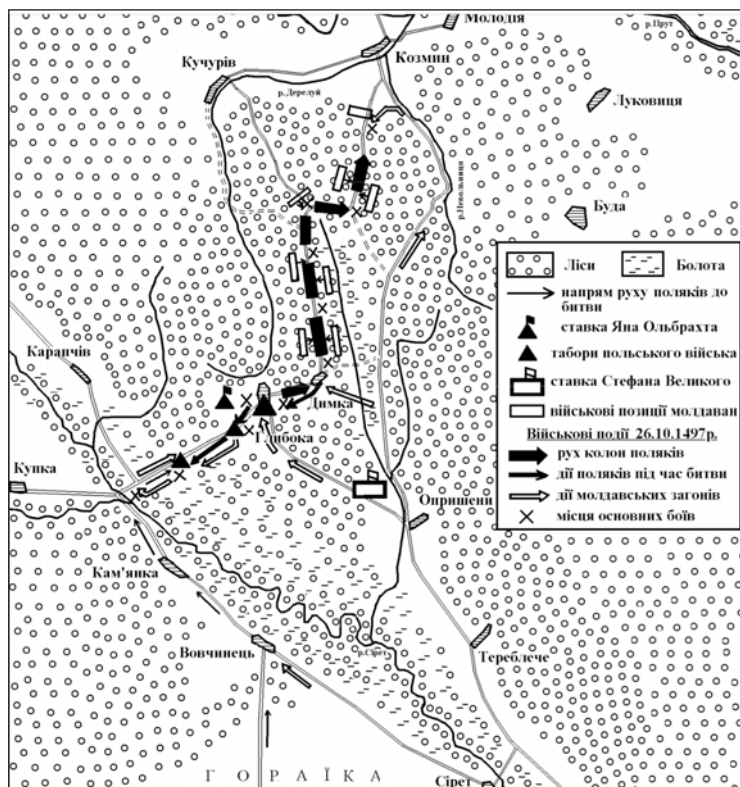

Мал. 16. Угорський кіннотник

своїм військом пішов в гори” [11, с. 165]. Молдавський літописець свідчить, що після цього господар „повеля събратися вьсей войсць своей у Романов тръгу (...). А до тольь господинь Стефан воевода утврѣди и управи стража и посла их против лъхов на брод Чорновском тръгу на Прути ряку. А сам господинь Стефан воевода, коли били аугуста мѣсяца 27 вь недѣль, он еихал от Сучави до войсць своей, до Романов тръгу. И вь ть день приведошя ему от стража 6 лъхов. И тако 3 лъхи посла до царь турского, а другия же отвѣсити повелѣ” [8, с. 31]. 31 серпня королівський табір знаходився над р. Прут поблизу Чернівців, де Ян Ольбрахт обдарував дворянина Яна Жуковського привілеєм на маєтки [86, с. 30]. Польський історик Т. Грабарчик вважає, що „через невдалу спробу зайняти Хотин і безперервні напади молдавської кінноти, продовжувати марш у напрямку чорноморських протів стало неможливим, тому що це могло призвести до ізоляції армії від баз постачання. Тому було вирішено прямувати до молдавської столиці Сучави, яка мала стати базою для подальших дій на півдні проти Стефана Великого” [64, с. 30]. Після невдалої спроби перейти Прут біля Чернівців, королівське військо рушило лівим берегом річки до Тарасівців. У таборі поблизу цього поселення протягом 6 – 7 вересня Ян Ольбрахт також роздав земельні пожалування 3-м дворянам [86, с. 31-34]. 7 вересня армія короля зупинилася біля двору Хадір, де в таборі упродовж 7 – 12 вересня були винагороджені маєтками Анджей Ніщицький, Клеменс Беленский, Павел Земак, Анджей Страж, Пьотр Опалінський, Ян Гут, Ян Псарський, Ян Гржимала, Амбросій Памповський, Станіслав Парчевський, брати Якуб і Миколай з Коссова, Миколай Сераковський та ще 24-ри дворяни

Мал. 17. Угорські арбалетники

Мал. 18. План Козминської битви 1497 р. за В. Коржицом

[86, с. 34-65]. 12 вересня у місцевості Хідір королівське військо таки форсувало Прут [64, с. 30; 40, с. 63]. Далі армія короля попрямувала в напрямі Сірету. 18-20 вересня поляки перейшли р. Сірет і зайняли одноіменне місто. Там відбулася сутичка з татарами, яких поляки успішно відігнали і через чотири дні стали під Сучавою, „розділивши військо на чотири частини, стараючись, – як констатував М. Бельський, – оточити місто зусібіч”, [64, с. 30; 40, с. 63; 18, с. 908; 87, с. 75]. Сталося це, як свідчить автор „Бистрицького літопису”, „въ неделе, еже есть мѣсаца септемвриа 24” [8, с. 31-32]. За твердженням „Волинського короткого літопису”, коли „ходи король полскии Олбрахт в землю Волоскую со всеми вои своими, и многа зла вои его сътвориша церквам и образом божиим, срам и писанию предати” [1, с. 124]. Воевода Штефан, який ще 27 серпня

покинув місто, вирушивши збирати основні сили до Роману та пославши по допомогу до князя Трансільванії Б. Драгффі (Биртока), валаського воєводи Раду й турків, як зазначає Грігоре Уреке, звелів забрати всі запаси продовольства та худобу навколо [85, с. 236; 26, с. 52; 21, с. 73-74]. Вся околиця столиці стала подібна до пустелі. Сучавський замок велів закрити та тримати облогу; оборону було доручено досвідченому воїну і дипломату сучавському портарю Луці Арбуре [87, с. 75; 65, с. 71; 51, с. 108].

Мал. 19. Битва в Козминському лісі
(діорама в історичному музеї у Бухаресті)

Сучава була тоді значним за розмірами, багатолюдним містом з добре укріпленою фортецею, яка, за свідченням Д. Кантеміра, була „розташована на плоскому узвишші біля річки Сучава, котра, мабуть, і дала цьому місту назву; місто оточували стіни і глибокі рови. На підвищеній рівнині розташовувалися досить великі передмістя. Окрім палаців господаря та знаті, там налічувалося сорок кам'яних церков і багато дерев'яних, а також шістнадцять тисяч приватних

будинків” [5, с. 23]. Жінки, діти та старі покинули місто, у пошуках безпечного місця виїхали також вірмени, котрі заселяли передмістя. Залишилися лише здорові чоловіки, які зачинилися у фортеці [87, с. 78]. Багато вірменських родин повтікало тоді з Сучави до Трансільванії [71, с. 359].

Фортеця воєводи (Cetatea de Scaun) була збудована на уступі гори, що вивищується містом і заплавою річки Сучави, тому її оборона не становила великих труднощів. Природно захищена крутими схилами уступу, на якому вона підноситься, та штучним глибоким оборонним ровом, що відокремлює її від плато, фортеця, котру звів ще в кінці XIV ст. господар Петру Мушата, стала одним з найбільш грізних укріплених пунктів на території Молдавії.

Мал. 20. Кінні молдавські воїни (за С. Нініку)

Мал. 21. Молдавський витязь (за С. Нініку)

Найголовніша і найдавніша частина фортеці складалася з четирикутного укріплення з квадратними бастіонами на кутах і посередині стін. Хоча вона й не збереглася повністю (північна частина обвалилася через недостатню стійкості ґрунту), розміри фортеці можна встановити з достатньою точністю. Довжина її близько 40 м, а ширина – 36 м; середня товщина стін – 2 м. У первісному вигляді, який тепер можна встановити лише в загальних рисах, бо план фортеці неодноразово зазнавав змін, вона була оточена великим захисним ровом, шириною в 30 м., настільки глибоким, що його було важко перейти. Цей рів був викопаний на деякій відстані від фортечної стіни, так що між ним і муром залишилася смуга землі нерівної ширини, головним призначенням якої, звичайно, було забезпечити пересування навколо фортеці. У тому вигляді, як вона була первісно побудована, воєводська фортеця існувала протягом багатьох десятиліть, принаймні з двох

причин: її виняткової потужності, через що вона не потребувала зміцнення, і політичної нестабільності в країні, що тривала до середини XV ст. Саме з цих причин воєводи не проводили великих робіт по реконструкції фортечних укріплень [72, с. 166-167; 92, с. 93, 95, 121, 123]. Лише за часів правління господаря Штефана Великого замки Молдавської землі, особливо „престольний град” в Сучаві, зазнали значних реконструкцій, викликаних початком широкого застосування артилерії при облозі укріплених пунктів [78, с. 88]. В основному перебудова Сучавської фортеці звелася до зведення дуже потужної зовнішньої лінії стін, товщина яких в кінцевій фазі перевищувала 3,5 м. У першій фазі, пов’язаної з подіями 1476, коли Сучава пережила першу облогу з боку оманського війська на чолі з султаном Мехмедом II, зовнішні

Мал. 22. Молдавські воїни (за С. Нініку)

укріплення складалися зі стіни, товщиною в 1,50 м, що оточувала фортецю кільцем. Хоча на ній було багато бастионів, ця стіна не цілком відповідала вимогам оборони через те, що квадратні вежі не підходили для установки на них важкої артилерії. Тому були здійснені заходи щодо додаткового зміцнення зовнішньої стіни, до якої добудували ще більш товсту стіну з напівкруглими вежами. Стіна значної товщини і особливо напівкруглі башти додавали фортеці виняткову міцність, якою пояснюється

Мал. 24. Молдавський ополченець
„Великого війська” (за С. Нініку)

успішний опір захисників фортеці під час чергової облоги молдавської столиці османським військом в 1485 р. [72, с.1 66-167; 92, с. 93, 95, 121, 123].

Польський король прийшов зі всією своєю потугою до Сучавської фортеці у неділю, 24 вересня [21, с. 74]. Перш ніж почати облогу, відпустив усіх полонених, що потрапили йому до

рук, намагаючись таким чином схилити на свій бік молдавських бояр, проте ті не піддалися [58, с. 29-30]. За твердженням „Хроніки Биховця”, „король же Ольбрахт, підійшовши до Сучави, стояв під нею декілька днів і зрозумів, що граду зробити нічого не може: всі молдавани, обложені в замку, давали йому таку відповідь: „Знай напевно, що ми господарю своєму і граду його зрадниками бути не можемо, тому що наш воєвода Стефан знаходиться зі своїм військом в полі, і якщо хочеш, піди й переможи його, і тоді міста і вся земля його одразу будуть в твоїх руках” [11, с.165].

Через два дні, 26 вересня, за свідченням автора „Бистрицького літопису”, „въ вторник къ вечерю”, поляки „начаяша рвати град Сучавский” [8, с. 32]. Як зазначав польський хроніст М. Стрийковський, король „столичний замок, з чотирьох боків обложив, і могутньо гарматами стіни руйнуючи, здобував, сподіваючись, що волохи, розчарувавшись суворим і тиранським правлінням Стефана, до нього повинні пристати. Проте в цьому він помилився, оскільки хоча вісімдесят тисяч люду рицарського коронного було, не рахуючи візників, кухарів і інших допоміжних людей, котрих сорок тисяч було, бо й возів з їжею тридцять тисяч було в таборі” [19, с. 300]. Обстріл укріплень тривав вдень і вночі, але якихось особливих результатів не дав, оскільки ще раніше Штефан зміцнив укріплення столиці [21, с. 73; 26, с. 52], зробив необхідні запаси, а сучавський портар Лука Арбуре уміло керував обороною [68, с. 236; 85, с. 236]. Гарнізон фортеці витримував всі атаки коронного війська, бо як засвідчував польський хроніст Б. Ваповський, молдавани „також мали гармати й багато іншого спорядження” [27, с.183]. Зокрема, пострілом з гармати із замку було вбило коня під одним з найманців, але доля цієї людини не відома [64, с. 30-31]. Надалі поляки обмежилися артилерійським вогнем для здобуття фортеці. Але це не дало їм бажаного успіху навіть тоді, коли вдалося зробити в частині муру пролом [58, с. 30; 64, с. 31]. Молдавська залага під командуванням Л. Арбуре, відремонтувала фортечну стіну, закривши у нічний час отвір „міцними дубовими колодами, землею й іншими перепонами” [27, с. 183]. Не допомогли польському війську й дві важкі бомбарди, одну з яких, за свідченням хроніста Б. Ваповського,

тягнуло 40, а іншу – 50 коней [27, с. 183]. „Ростовський літопис”, а услід за ним і російський історик В. Татіщев повідомляють, що коли король, „Альбрехтъ вшедь в землю Волошскую начат плънити, и жещи, и сѣчи и грабити, и пришедь под Сочаеву градъ и стѣну выбили пушками” [10, с. 89; 48, с. 460]. Автор „Густинського літопису” згадуючи про оборону Сучавського замку стверджував, що Ольбрахт тому „не може его взятии, браняхубося изъ града крѣпко и немало Ляховъ побиша” [3, с. 361]. А польський хроніст М. Стрийковський, відзначаючи стійкість сучавських оборонців, зауважував, що „волохи мужньо оборонялися і де наші вдень отвори вибили, то вони вночі землею, деревом і камінням закладали.

Таким чином, коли наші багато часу біля Сучави згаяли, Стефан також зібрав військо зі своїх волохів, турків, мультав і секлів. Хоча відкрито він з ними в полі не шиковався, але наших регулярно нишком турбував” [19, с. 300-301]. Отже, поки поляки за всіма правилами тодішнього військового мистецтва тримали в облозі воеводську фортецю, „рваша 3 недѣли, день и ноць и ничто же не доспяша” [8, с. 32], на допомогу воеводі Штефану, який у Романі збирав „Велике військо” з усієї землі [21, с. 73; 26, с. 52; 47, с. 65], прибула, за свідченням молдавського літописця, допомога „от краля угръский, нареченнии Ласлъу, иже бѣше брат Алберту, кралю ладскому, 12 тисащ вои. И съ ними бяше Бирток, воевода ардялский, иже и сватия бя Бирток воевода съ Стефаном воеводом” [8, с.32]. Літописець Аксенті Урікару згадує також 2000 секуїв, присланих угорським королем [13, с. 84]. Вісім тисяч воїнів надіслав валаський воевода Раду [85, с. 237; 80, с. 483]. У табір Штефана прибули також двотисячний загін турків на чолі з Балі-беєм Малкоч-оглу та кілька тисяч татар [21, с. 77; 55, с. 175; 85, с. 237; 57, с. 71]. Автор „Хроніки Литовської і Жмойтської” стверджував, що „в том теды перестереженю Стефан воевода зобрал войско з своих волохов, турков (бо и з ними пакта мѣл), мултанов, татаров и секлов” [12, с.98]. Османська хроніка „Життя султана Баязида” констатує, що „Стефан-бей з Молдавії, людина дуже досвідчена в битвах проти невірних, дуже добре служив султану Мураду II і султану Мехмеду II, покійному батькові

Мал. 25. Молдавський лучник (за С. Нініку)

великого падишаха, який володарює нині, зібрав своє військо, яке доходило до 60000” [22, с. 138; 62, с. 402].

Облога Сучави затягувалася, а молдавський господар за допомогою своєї легкої кінноти відтяв противнику все постачання з Польщі, забираючи усе, що призначалося для табору [58, с.32]. За повідомленням автора „Хроніки Литовської і Жмойтської”, „Стефан воевода казав всь дороги зарубати и осадити людом, абы ляхом живности ани помочи ниотколь прибыти не могло, а того зарубу было вдовшки на миль двѣ всюда, а любо поля не ставил и бою с поляками встемпного, еднак уставичне их з боков губил” [11, с. 98]. За таких обставин здавалося, що ті, хто обстрілював місто з великих гармат, оточивши свої табори для захисту возами, опинилися, за словами Б. Ваповського,

Мал. 26. Валаський воїн

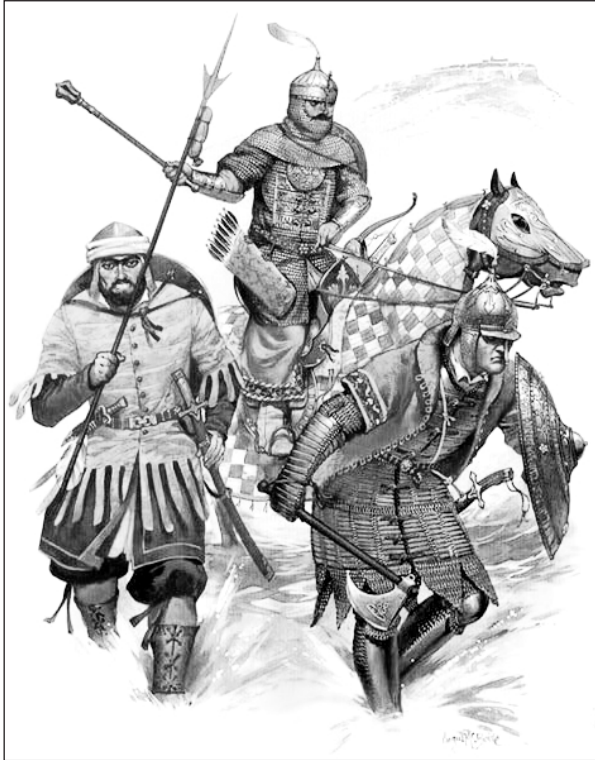
„самі в облозі, почавши відчувати себе голодними, оскільки прилеглі місця були позбавлені харчів і голод дошкуляв як людям, так худобі” [27, с. 183].

Коли постачання з Польщі припинилося, Ян Ольбрахт вирішив вислати на південь країни значні сили, щоб вони реквізували провіант, оскільки в околицях Сучави нічого не залишилося ще перед початком облоги. При цьому доходило до кровопролитних боїв з молдавським військом, яке намагалося перешкодити намірам поляків. В період від 26-го вересня до 16-го жовтня в район Нямца та Котнара з боку поляків були вислані значні сили для того, щоб роздобути харчі. Один з таких великих польських загонів, що просунувся до Нямца, зазнав тяжкої поразки в лісі Браніште, що неподалік замку [58, с. 32-33; 20, с. 1329; 24, с. 27].

Склалися умови для переходу молдаван у контрнаступ. У „Густинському літописі”, зокрема, про це написано: „А потомъ услыша король, яко Стефанъ собрался со Волохи и Татары и Турки, идетъ на нѣ” [3, с. 361]. Однак трансільванський воєвода Б. Драгффі (Бирток) порадив Штефану укласти з польським королем перемир’я [38, с. 88; 21, с. 75]. „И господинь Стефан воевода, – як зазначає молдавський літописець, – едва воля его сътвори на съмирение. И тако Бирток посла свои послы до краль лядского” [8, с.32]. Хроніст Б. Ваповський говорить, що Штефан пішов на замирення з поляками нібито через те, що шпигуни господаря сповістили його про те, що в мурі Сучавської фортеці пробито пролом і гарнізон довго не зможе її втримати [27, с. 184].

Тим часом, у таборі голодуючого польського війська під Сучавою почалися хвороби [43, с. 190]. На „фебру” (малярію)

захворів навіть король [40, с. 63]. Шляхта, за словами М. Бельського, „нарікала на короля, що на загибель привів” і вимагала повернення на батьківщину [18, с. 909; 96, с. 378]. Після трьох тижнів облоги знесиленого хворобою Яна Ольбрахта охопили сумніви щодо подальшої перспективи молдавської кампанії [58, с. 34]. Отож, коли в польському таборі з’явилися посланці Б. Драгффі, які від імені угорського короля висунули перед Яном Ольбрахтом вимогу покинути Молдавію, пригрозивши розривом відносин Угорщини з Польщею, той змушений був відмовитися від своїх намірів та вирішив повернути своє військо назад [81, с. 552]. Хроніст М. Стрийковський так описував обставини укладення перемир’я між королем і господарем під Сучавою за посередництва угорської сторони: „Шляхта кричала, щоб король

Мал. 27. Османські воїни

їх додому відпустив, що їм звідусіль велика убогість світила. Більше того, ні литовці, ні мазури не прийшли на допомогу. Ще магістр прусський, Тиффен, хворий у Львові лежав і там помер. А Стефан всі дороги звелів позарубувати, і обсадити, щоб нам ні їжі, ні допомоги прибути не могло. А поляки теж нерозумними в своїй звичайній безпечності були тому, що собі дороги, якими прийшли не зміцнили. А посли приїхали від Владислава, короля угорського і чеського до брата, короля Ольбрахта, прохаючи його, щоби полюбовно з воєводою волоським Стефаном вчинив, аби він з відчаю до турків по допомогу не подався. Пішов тоді король Ольбрахт легко на угоду, коли й сам фебрю захворів і втратив та погане становище свого війська побачив. Але коли про умови двостороннього миру домовитися не могли, перемир'я вирішили укласти до часу, коли би домовилися про затвердження миру. Тоді облогу Сучави наші припинили і король також послав до Олександра, брата, великого князя литовського, що у Брацлаві лежав, щоби вже з військом литовським далі не трудився" [19, с. 301]. Одночасно через угорських послів він намагався провести зі Штефаном мирні переговори, які, однак, не призвели до остаточного результату [51, с. 112]. Коли згоди не було досягнуто, 18 жовтня вирішили укласти лише тимчасове кількомісячне перемир'я, причому в якості умови Штефан висунув перед Яном Ольбрахтом вимогу зняти з Сучави облогу і покинути Молдавію тим самим шляхом, яким польське військо прибуло в країну [58, с. 34-35; 64, с. 31].

Тансільванського воєводу Б. Драгффі, який зіграв головну роль у справі замирення, воєвода Штефан, за твердженням молдавського літописця, „погостивь и даровав (...) сь великими и многими дарами, и отпусти его вьсвоеси" [8, с.32].

Після оголошення перемир'я, польський король наказав військам відступати. Відступ, як зазначає молдавський літописець Г. Уреке, почався 19 жовтня, у четвер [21, с. 76; 26, с.53]. 22 жовтня останні польські підрозділи покинули табір під Сучавою. Відхід польського війська відбувався чотирма колонами. Здійснювався він, як зазначає дослідник історичної географії Буковини В. Коржик, не „відкритою місцевістю з поворотом направо на довший, але

безпечніший шлях” (по всьому, лівим берегом долини Сірету), а коротким через ліси та остепнену Гораїку високого правобережжя і до броду через Сірет поблизу нинішнього с.Новий Вовчинець на с.Стерче [37, с. 27]. Далі, перейшовши 22-23 жовтня р. Сірет, передові колони королівського війська, замість йти старим шляхом, попрямували на північ, до Козминського лісу або як його ще називали – Буковини [56, с. 149]. За ними пішла решта армії [40, с. 64]. Польські хроністи М. Стрийковський, М. Бельський та М. Кромер одноставно стверджують, що коли „Стефан, воєвода волоський, тільки зрозумів, що поляки іншою дорогою пішли, не тією, якою прийшли, назад в Польщу вийти хотіли (або більш короткою цю дорогу вважали, або цей край ще не спустошили, через що би військо легше їжу діставало), наказував королю через послів, щоб тією дорогою, котрою прийшли, назад і поверталися, говорячи, що та дорога, котрою задумав на лівий бік витягнутися, була не така, як перша широка, але лісами густими і високими рясніла, що незручно було і ярів тиснявою пересічена і заповнена була. Через що потрібно було остерігатися, щоби люди волоські суворі, жорстокі і свавільні, котрих заледве вмів воєвода в послуху тримати, в тих тіснинах проти поляків відігравшись, шкоди щоб не зазнали. Цьому наказу поляки віри не йняли, говорячи, що це Стефан, зрадник, хитро заходить, щоби йому ті краї його підданих не спустошувалися, й цілими від нас залишилися” [19, с. 301; 18, с. 909-910; 20, с. 1331-1332]. Автор „Короткого волинського літопису” теж констатує, що польський король „котоною дорогою повбле ему пойти волоскии в свою землю, туда не восхотѣ пойти и поиде просто до Снятина по Буковинью” [1, с. 124]. Феодосій Софонович так само говорить: „И пошовъши, воиска полские шкоди великие чинили по мѣстах и селах” [9, с. 247]. 25 жовтня поділена на чотири частини армія Яна Ольбрахта зупинилася біля с. Глибока. Далі треба було, щоб дістатися Чернівців, перейти великий буковий ліс [64, с. 31].

Чернівецький дослідник О. Масан припускає, що попереджаючи поляків про можливий напад у разі зміни маршруту відходу, молдавський воєвода знав про наміри союзників напасти на польське військо на тісній лісовій дорозі та пожитися обозом

й бранцям і мабуть „надав допоміжні підрозділи з вояками, які обре знали місцевість” [40, с. 64]. Йому було вигідно таким чином з ними розплатитися, забезпечивши при цьому собі алібі [40, с. 64]. Зроблена ж, за свідченням автора „Молдавсько-польського літопису”, „кількома повітами свавільних зем’ян” самочинна зміна визначеного угодою шляху слідування, „які гетьманів своїх не слухали” й „великі шкоди чинили” [8, с. 110] та рух за нею решти королівської армії, розв’язували воєводі Штефану руки щодо подальших дій, бо тепер він не вважав себе зобов’язаним до виконання умов укладеного з королем Яном Ольбрахтом під Сучавою перемир’я, яке поляки першими порушили, відійшовши, від обумовленого маршруту, на чому наголошує літописець Г. Уреке [21, с. 76-77]. Тому, як зазначає автор „Бистрицького літопису”: „Разгневасе Стефан воевода и погна всьяд их съ своими вои и съ двѣ тисящъ турков, и достиже их въ край Козмин буков, и възят бога вышняго на помочъ, и удариша на них у четверок мѣсяца охтябрия 26, и милостия божия и молитвами прѣчистыя богоматре и молением святаго и славного великомученика и мираточиваго Димитрия възможе господинь Стефан воевода тогда и разбиша их, и тако погнаша их пряз Буковину Козминова, убиваящи и сякущи” [8, с. 33].

Більш докладно описує трагедію, яка спіткала польське військо в Козминському лісі М. Стрийковський, який говорить, що вояки „йшли тоді, де хто хотів, без діла і без порядку, грабуючи, на що натрапили і чинячи розбій. Так після четвертої зупинки притягнулися в Буковину. Вона собою являє ліс буковий дуже густий завширшки в дві милі, дороги має яристі, гористі та через скелі і камені дуже тісні. Через цей ліс невдалий король говорив великополякам з пошкодженими возами їхати вперед, і переїхали через нього без жодної шкоди. А Меховський і Бельський пишуть, що король з великополяками одразу вперед їхав, однак сам король, як свідчить Кромер, на другий день за ними послав спершу тільки гармати та вози, і лише потім виїхав зі своїм двором. За королем, потім шляхта з Малопольщі і руські без гармат, без ладу, без зброї, голі, як додому безпечно волоклися, а наостанок солдати їхали. І Бельський пише, що гармати посередині на власну шкоду пустили [19, с. 301; 20, с.1332].

Говорячи про послідовність руху колон Буковиною, М. Стрийковський припустився неточності, що М. Бельський нібито услід за Меховським пише про переїзд через ліс короля разом з великополяками в перший день, але натомість той говорить про рух короля через Буковину другої днини, як стверджує й М. Кромер, а повідомлення М. Меховського тотожні зі свідченням Б. Ваповського [18, с. 910; 20, с. 1332; 24, с. 261]. За словами М. Стрийковського, коли „вже вози королівські й інші вантажі воєнного спорядження в нижню частину лісу спустилися, коли волохи, селянство, вирвавшись зрадницьки з усіх боків, і з нетрів лісових на табір королівський вдарили. Наших січуть, колють, убивають; „Убий, убий!“ кричать, вози розбивають, розмітають, здобич беруть. Більше того, дерева великі спеціально підрізали, і дороги ними завалюють, щоби останні загони якомога довше затримати, а передні щоби подалі відійшли і на порятунок своїм повернутися не змогли. Раптом не гаючи сам Стефан воєвода несподівано з великим і могутнім військом кінних і піших прибув, хоча деякі пишуть, особливо руські літописці, що велів себе на санях везти, бо на подагру хворів, так з великим галасом на останній загін наших з тилу і флангу вдарив. Змішалися наші, боєм несподіваним захоплені, проте кожний мужньо оборонявся, але без військових клейнодів і без команди все це робилося і один другого не міг чути, перед гуркотом, криком, ржанням коней, падінням дерев, і тріском зброї та звуком, який все гучніше і загрозливо розносився широкими лісами. Наостанок, коли вже наших волохи досягали, повернулися наші в табір свій, від якого нещодавно від'їхали. Але й там, оточені, вже засумнівавшись в обороні і здоров'ю, лише трясучись, очікуючи допомоги лише з неба, одні в Честохову, другі в Св. Хреста, інші до св. Якова обітниці давали. Але тим більше їх волохи звідусіль били, хоча король своє придворне вибране рицарство їм на допомогу послав, котре швидко з лісу виїхавши, труб і бубнів звуком та красою зброї увагу неприятеля на себе звернули. Вступили знову в битву, і тим часом, ті, які були обложені в таборі, кинувши вози, зброю, і інший непотрібний вантаж, де хто міг втікали через ліс. До першого спільного загону прийшли, до якого вже й король

прибув. Волохи, також не витримавши битви, від королівської гвардії розсипались і придворна хоругва з перемогою через ліс до короля повернулися. На другий день король на тому самому місці з усім своїм військом табором став, очікуючи на своїх, що в лісах затаїлися чи заблукали. Але дуже багато шляхти польської і руської загинуло, частково побиті, почасті взяті в полон, і сьогодні на тому місці бачив сам дуже великі могили й зітлілі кістки. А Стефан, воевода, суворість виказуючи більшу, ніж поганську, всіх, котрі у його владі опинилися, перед своїми очима вбити наказав. Ті, яких турки й татари, взяли в полон, в неволю були загнані” [19, с. 302]. Аналогічні відомості подає М. Кромер [20, с.1334]. М. Бельський говорить, що над полоненими практикували такі знущання, як підвішування за волосся на деревах і, за його словами, у поляків нібито після цього увійшло в звичай стригтися і голитися, а довга зачіска вийшла з ужитку [18, с. 911]. Б. Ваповський повідомляє, що коли на задню колону малополяків напали турки, угорці семигородські або трансильванці, а також волохи, то вони були відрізані й багато потрапило до турків в полон. Полонених потім відправили до Туреччини [24, с. 261-262].

Особливо великих втрат завдали відступаючим польським колонам та орденським рицарям і кнехтам молдавська, татарська, турецька й татарська кіннота, а також загони місцевих селян [16, с. 147; 26, с. 53; 41, с. 24; 83, с. 37; 61, с. 70, 76; 22, с. 139; 90, с. 20]. За твердженням автора „Хроніка Литовської і Жмойтської”, який взяв за основу працю М. Стрийковського, поляки „пришли в польдѣса того букового, там волохи з турками з всѣх сторон з яскинь лѣсных вырвавшись били, стрѣляючи, и сѣкли поляков, кричачи, возырозбивали, которых возов было 30 000, а самого жолнѣрства 50 000, кром возниц, кухаров и базарников. А до того дерева великие буковые поподрѣзовали пилами были волохове, снаднѣй на поляки обаляли, закидуючи, абы остатнии гуфы далѣй поступити ани переднии остатним на ратунок прибыти не могли. А в тым и сам Стефан, воевода волоский, з великим воском Ъздных и пѣших прибыл и з великим криком на остатний полк ударил на поляков з боку и з тылу. А поляцы велми несподѣваною речью замѣшаныи, затривожилися, а их Стефан, нагоняючи, з

волохами, турками, татарами рубал и бил. А поляки тылко з неба помочи жадали, другие до Ченстохова, иншие до Святого Крижа, другие до Калварии, иншие до гробу святого Якуба офБрунучися, утЪкали; але их волохи на тые отпусты не хотячи пускати, от всЪх сторон били, аж кроль их, з двору своего рицеров пребранных приславши, трохи поратовал. А так войска пропало там, так от волохов, турков, татаров и секлов и дерева буков, также от циган, мужиков або подданных волоских, выборного полского 35 000, а 7000 вязнев было поляков, котрых Стефан всЪх отдал турком”. [12, с. 98]. У „Хроніці Биховця” теж зазначається, що „воевода Стефан, почувши про те, що польський король Ольбрахт не хоче повертатися тією самою дорогою, котрою прийшов в його землю, а хоче йти новим іншим шляхом, через камянисту Буковину, був цьому дуже радий і, не думаючи нічого про присягу та вічний мир, про те, що ганьбить свою землю, швидко послав до турецького царя і в Угорщину і до валаського воеводи. Ті же швидко прислали йому кілька тисяч людей, а до того приготувалися самі зі своїми людьми кінними і пішими, а король Ольбрахт був зі своїм військом в Буковині, і йшов без побоювання, не очікуючи нізвідки удару, з огляду на те, що був укладений вічний мир і взято присягу. А в цей момент у молдавського воеводи Стефана дуже боліли ноги, але, прагнучи зробити все по-своєму забув він і про неміч і хворобу свою. І наказав везти себе на санях. І прийшов зі всіми силами своїми і з турками, і з угорцями, і з валахами, і напав в тих лісах в Буковині на короля Ольбрахта і на військо його, і багато з його війська побив, а інших взяв живими і забрав багато обозів з великим багатством і декілька знаменитих гармат, самому же королю Ольбрахту і багатьом його панам і воїнам його нічого не вдіав. І коли вже король пройшов ліси і Буковину, тоді воевода молдавський зі своїми людьми повернувся до себе. Взятий тоді ж був у полон молдаванином маршал великий польський пан Точинський” [11, с. 165-166]. Саме підрозділ королівської гвардії під командуванням Яна Тенчинського здійснив контрнаступ та відкинув молдавські загони до р. Сірет, де командир гвардійців втратив коня і був взятий в полон [20, с. 1334; 18, с. 911; 58, с. 42; 40, с. 65; 28, с. 62; 64, с. 32].

Османська хроніка „Життя султана Баязида”, повідомляючи про участь у Козминській битві турків, валахів і молдаван, свідчить, що „отримавши відомості про те, що армія ляхів стала табором в місці сусідньому, послав він (Стефан), одного чоловіка до армії польської зі свого боку, аби їх застерегти від безпечності і щоби не втрачали пильності. Удавав (Стефан), що хоче з ним переморити і ще писав до короля польського, що обидва тієї самої релігії і мають ті самі інтереси, так, що врешті-решт, ми будемо оточувати армію турецьку і посічемо її мечами. Оскільки армія турецька є незлічenna, маємо бути обережними. Для того я буду удавати, що ще їм (туркам) буду допомагати і є на боці їхніх інтересів. Король польський на все погодився і вважав за хороші новини поради Стефана та надіслав йому послання з метою узгодження планів і спільних дій.

Тим часом, бей (*Штефан. – М.Ч.*) попередив великого володаря світу про пастку, яку він влаштував на християн. Падишах дав на те свою згоду і оголосив йому, що він може діяти зі своїм військом на власний розсуд. Тому Стефан-бей розділив військо на три корпуси, щоб у неприятеля склалося враження, що воно є дуже чисельним, і послав, в той же час, до короля, щоб сказати йому, аби не турбувався, що військо турецьке є чисельним. Поляки не знали напевно, що армія турецька поділена на три корпуси. Дивляться в один бік, дивляться в другий, що турки власне їх б'ють. В результаті правовірні воїни змішалися з поляками. То поляки відбивали турків, то турки тіснили поляків, а в результаті обидва війська змішалися. Мусульмани билися як леви, а невірні, цілком втративши рівновагу, почали втікати. Правовірні воїни, відчуваючи неминучу поразку всього війська невірних, не зупиняли свій запал доти, поки ще ряд невірних не порубали. Військо мултан, на противагу молдаванам, через яких вони були зміцнені, допомігши багато в тій цілковитій поразці невірних. Війська бея Молдавії налетіли на вози поляків і забрали все, що було цінного, а насамперед, розграбували всю казну армії. Воїни зробили такий великий грабунок, що всі збагатилися. Вони знайшли там хутра куниці й соболя та захопили так багато полонених, що не можна їх порахувати. Цей бей захопив дев'ять

командирів та близько 200 вояків, яких відправив до падишаха, 28-го ребі-уль-ахір” (24 грудня 1497 р.) [22, с.138-139]. Говорячи про втрати польського короля в лісах Буковини „Ростовський літопис” стверджує, що після того як Штефан-воєвода „веде в крѣпкіє мѣста, и поби его, и пушки его взятъ и казну, и многих пановъ побиль, а иных живыхъ поималь, а силы его побиль тысяч с сорокъ. А сам король не во мнозѣ едва утече к Руским кнзем: занеже они на томъ бою не быша, и возвратися король с великимъ князем во свояси” [10, с. 89].

Але реально король втратив 11 тис. чол. [82, с.140-141]. Звістка про події в лісах „Буковини Козминова” набули розголосу по сусідніх країнах, завдяки чому назва „Буковина” стала широко відомою [16, с. 147; 2, с. 753; 9, с. 213-214, 247; 6, с. 166; 1, с. 124; 7, с. 2]. Як сповіщає „Молдавсько-польський літопис” та інші хроніки, переможцям також дісталоса багато польських гармат [8, с. 120; 11, с. 166 10, с. 89]. Дві з них були знайдені археологами при розкопках в 1999 р. цитаделі у Старому Орхеї [29, с. 158; 95, с. 44-46].

Принагідно варто відзначити, що особистої участі в бойових діях воєвода Штефан не брав, а перебував поблизу у таборі з основними силами. Оскільки він не міг пересуватися верхи з огляду на подагру, то прибув туди на санях. На цьому наголошують, зокрема, автор „Хроніки Биховця”, М. Стрийковський, а услід за ними й літописці Ніколає Костін та Аксенті Урікару [11, с. 165; 19, с. 302; 17, с. 130; 13, с. 87; 50, с. 76].

Як стверджує М. Стрийковський, від Буковини решту польського війська, „бідою навчені, вирушили у бойовому порядку. Однак їх волохи звідусюди не переставали турбувати, і коли однієї ночі був великий вітер, запалили суху траву недалеко від табору, так вогонь сильним вітром розпалений, чим далі тим ближче до табору наближався і певно завдав би нашим великої шкоди, якби траву швидко не викосили і зібрали” [19, с.303]. 27 жовтня, зібравши рештки свого війська в таборі біля с. Козмина (очевидно поблизу нинішнього села Коровія), король попрямував до Чернівців [21, с. 78; 26, с. 53; 17, с.131; 64, с.32]. На допомогу йому зі Снятина поспішало 600 мазовецьких

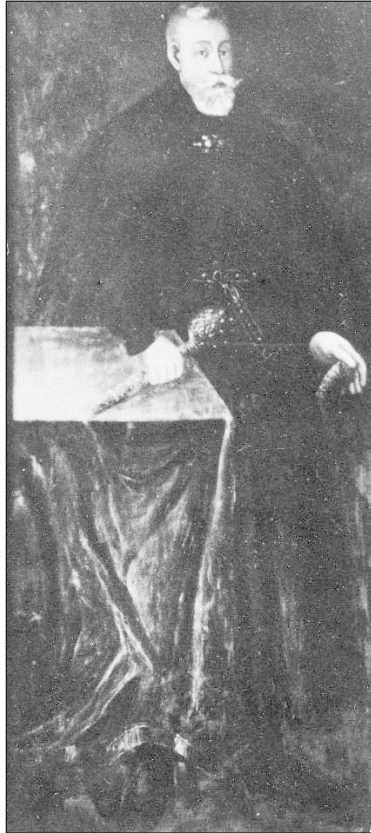
кіннотників. Молдавський воєвода направив проти нього загін на чолі з великим ворніком Сімкою Болдором, який в суботу ввечері перейшов Прут і 29 жовтня, у неділю вранці, розгромив мазовшан під Ленківцями¹ [21, с. 78-79; 8, с. 33; 16, с. 204; 17, с. 132]. За словами хроніста М. Стрийковського: „Мазури, хоч нерівну битву бачили, досить мужньо, захищалися, але більшим числом переможені, доценту розбиті, на полі полягли. Цією битвою щасливою надихнений будучи, Стефан до берега Пруту, ріки, зі всім своїм військом зайшов, щоби нашим переходом закрити. Там, коли наші підтягнулися, ув'язався з ними в битву. Билися з обох боків з усією силою, де волохи, вміням польським переможені і великої поразки зазнавши, відігнані, в лісі звично втікали, а потім більше на поляків не робили спроб. Там король, хворіючи в Чернівцях, три дні в таборі лежав, і наші вишир і вздовж довкола чинили розорення. І звістка прийшла, що велике військо неприятелів приходить, і що король, залишивши війська, таємно хоче їхати. Ця звістка, якій швидко повірили, дуже всіх занепокоїла, особливо великополяки першими почали мішки складати, на коней їх прив'язувати, *tugrem fugam* (готуючись до втечі) – як Кромер пише, – почали, ганебно покидавши вози та інше спорядження, втікати. Дізнавшись про це, король, хоч хворим і втомленим був, мусів у війську показатися, і Зигмунда, брата, до панів послав, щоби він чутки спростував, і показав жадібність втікачів, що зробив Зигмунд невідкладно їздячи зі свічками військом всю ніч, всіх кого зустрічав, заспокоював, і пішов до наметів панів, так занепокоєння стихло.

Наступного дня, коли король хотів з табору рушати, прибуло кілька тисяч кінного рицарства литовського, від Олександра великого князя надісланого, армія короля сповнилася надії, як пише Кромер, а королеві і всьому війську польському кращих сподівань в серця додали” [19, с. 303; 20, с. 1335-1336]. Автор „Хроніки Литовської і Жмойтської” стверджує, що саме цей загін врятував Яна Ольбрахта від остаточного розгрому, оскільки „кроль в малом почтѣ зостался люду своего и гды бы (яко

¹ Пізніша традиція пов'язувала старі окопи біля Ленківців з невдалою молдавською виправою короля Яна Ольбрахта, зокрема вважали, що їх начебто зробили мазури [58, с. 48].

Стриковский свѣдчит) литва и русь от великого князя литовского Александра не была на помоч прислана, певне бы и сам кроль оттоля не выйшол” [12, с. 98].

Сам великий князь литовський Олександр Ягеллончик з головними силами литовського війська через погрози великого князя московського Івана III участі в поході брата не брав, бо, як свідчить „Ростовський літопис”, коли „кнзь же великий Іоаннъ Василіевич свѣдавъ то что они идуць ратию на Стефана воеводу Волошского и вборзѣ о том посла на подводахъ, к зятю своему в великому князю Александру Литовскому, посла своего Лобана Заболотсваго да діака Волка Курицына, чтобы князь великий Александръ доскончанія своего не рушил, а на свата бы великого князя на Стефана воеводу ратию не ходиль, и князь великий Александръ сотвориль лестъ, самъ возвратился, а князей Рускихъ с силою послалъ на помощь брату своему Альбрехту” [10, с. 89]. З хронік відомо, що литовський загін, який йшов на допомогу Яну Ольбрахту, очолювали лідський намісник та маршалок великокняжого двору Станіслав Петрович Кішка і князь Симеон Ошмячич [20, с. 1336; 19к, с. 303]. В межах Великого князівства Литовського проти кримських татар (союзників Штефана Великого) діяли загоны князя Костянтина Острозького, які перешкодили їхньому об’єднанню з військом молдавського господаря Штефана, при цьому в полон до князя потрапив ханський син Мехмед-Гірей [49, с. 18]. Принагідно варто зауважити, що рік по тому великий князь Іван Васильович Московський, дізнавшись, що Олександр Ягеллончик має намір надати Яну Ольбрахту більш дієву допомогу проти Штефана, нагадів великому литовському князю через свої послів про цей недружній крок і застерігав надалі так не робити, погрожуючи війною: „Осенесь пришел к нам слух, что еси пошел на Стефана, воеводу волошского; и мы к тебе посылали своего боярина Петра Григорьевича да диака своего Ивана, чтобы еси памятовал на наше с тобою докончание, а на Стефана бы еси воеводу не ходил. И ты к нам отказал с нашими послы, что еси на Стефана воеводу не пошел; и ты сам на Стефана воеводу не пошел, а на него еси посылал воевод своих с людьми на помочь своему брату. Ино,

Мал. 28. Маршалок С.П. Кішка

брате, гораздо ли так делаешь? К нам еси с нашими послы отказал, что на Стефана воеводу еси не пошел, а рать еси свою на него посылал (...). А нынча, брате, слух нам таков, что наряжаешься, а хочешь ити ратью с своим братом, с королем польским, на Стефана воеводу на волошского. И ты бы, брате, памятовал на наше с тобою докончание, чтобы на Стефана воеводу на волошского не ходил, ни людей бы еси своих на помощь брату своему не посылал, а за то бы еси, брате, с нами нежитья не хотел” [4, с. 78.].

Ворніку С. Болдору не вдалося зупинити литовців під Шипинцями [21, с. 79]. За твердженням М. Стрийковського, „зустріло їх військо волохів як і мазурів, що мало з литвою велику

битву і дощенту з Божою допомогою розбили волохів, про що польські хроніки мовчать. Пише Кромер, що вимагали від короля литовські рицарі, аби їх пустив в Волоську землю плундрувати, але їм те заборонив, посилаючись при цьому на своє слабе здоров'я, для поправки якого до Польщі спішив” [19, с. 303-304; 20, с.1336]. 30 жовтня коронне військо з боями перейшло Прут, і 31 жовтня король був уже в Снятині, а звідти поїхав до Львова [21, с. 79; 40, с. 65-66; 16, с. 205].

Мал. 29. Церква св. Дмитрія в Сучаві, збудована Петру Рарешем на місці Штефанової. (фото Л. Балана)

Молдавський воєвода Штефан III тим часом розпустив військо, а в день св. Миколая у м. Гірлеу, як пише літописець, „гостба велия сътвори всьям боляром своим от велия же и до мала и витяжи мнози тогда постави и съ дарми многоцянми тогда даровав их каждо по достоанию их” [8, с. 33]. А в Сучаві, на згадку про Козминську перемогу, за свідченням інтерпелятора літопису Г. Уреке Місаїла Келугерула, воєвода звелів збудувати церкву св. Дмитрія [21, с. 81-82; 26, с. 54; 63, с. 399] (рештки цього храму були розкопані археологами 1954 року в тій частині міста, яку

колись називали Шипот. За планом цей храм нагадував церкву в Мілішівцях) [53, с. 26]. Легковажний похід Яна Ольбрахта в 1497 р. на Молдавію мав для Польщі подальші тяжкі наслідки. У 1498 р. турецько-татарське військо на чолі з Балі-беєм Малкоч-оглу спустошило Поділля і Галичину [21, с. 82; 40, с. 66]. Загони Штефана також здійснили кілька нападів на територію Польщі, зайняли Покуття [60, с. 62-63]. До Молдавії було виведено близько 100 000 полонених [21, с. 83; 26, с. 55].

Лише у 1499 р., за посередництва Угорщини між Штефаном Великим та Яном Ольбрахтом було укладено мир. Молдавія як рівноправна сторона залучалася до польсько-угорського союзу проти турків. Польський король гарантував Штефанові та його наступникам необмежене володіння Молдавською землею, зобов'язувався не прихищати противників господаря у своїх володіннях, надати йому притулок у разі вигнання туркам, а суперечки між жителями обох країн повинні були вирішуватися прикордонними старостами [16, с. 147; 40, с. 66-68; 54, с. 131-133]. Одночасно Штефан домігся від Польщі уступки прикордонних сіл Руське-Довгопілля, Путила, Ростокі, Вижниця, Іспас, Мілієве, Вилавче, Карапчів, Замостя, Вашківці та Волока, розташованих по правому березі р. Черемош, які, за словами хроніста І. Некулче, були подаровані королем послу воєводи великому логофету І. Теутулу. Ці місцевості були включені до складу Чернівецької волості [23, с. 11].

Оцінюючи невтішні наслідки молдавської кампанії короля Ольбрахта 1497 року, польський хроніст М. Стрийковський зазначав: „А король польський прибувши до Кракова з Волох після цієї ганебної поразки, ніби щось добре зробив, вечері влаштував святкові з танцями, веселився (...). Нічого корисного не вирішив і ні про що не думав, про образу, отриману у Волохах, не пам'ятав. Дуже суворого і сміливого неприятеля Стефана нам зачепив, через що потім велика шкода й тяжкий смуток полякам і русакам постали. Цю поразку поляків на Буковині Меховський і Бельський, так само і Ваповський зраді Стефановій приписують, але Кромер, к другій версії першого видання, Гербурт, а також літописці більше непорядності нашої приписують, що хотів

вигнати Стефана король Ольбрахт, відповідно до згаданої таємної з братами угоди. Багато смутку і жалю для народу всього у Польщі в той час завдав цей непорядний і невмілий похід. Чутно про знатних і шляхетних дівчат, а також рицарів, одні були в Туреччині, інші у Татарії, в Азії, у Каппадокії за морем, котрі своєю кров'ю здоров'я королівське відкупили. Багато було тих, що цей занепад покладали на Філіпа Каллімаха, чиїх порад король Ольбрахт більше шукав, ніж своїх підданих” [19, с. 304].

А молдавський літописець Г. Уреке в „Повчанню сильним”, вбачаючи у поразці Яна Ольбрахта в Козминському лісі кару Божу за несправедливість щодо воєводи Штефана, писав що „Бог справедливий, який засуджує несправедливість і підносить справедливість, особливо суворо карає тих, хто порушує клятву. Тому що Ольбрїхт не невірним, а християнам хотів чинити війну, не допомагав тому, що спокою не мав від турків, а хотів послабити того, який боровся з ворогами християн, і саме йому повинні всі допомагати”[21, с. 80].

Отже, заключна фаза правління воєводи Штефана Великого була позначена воєнним конфліктом з королем Польщі, який намагався відновити свій сюзеренітет на Молдавію. У 1497 р. господар організував ефективну відсіч війську польського короля Яна Ольбрахта, яке вторглося до Молдавського воєводства і намагалося захопити столицю країни Сучаву. Уміла оборона гарнізону Сучавського замку, а також використана Штефаном тактика „випаленої землі” та допомога союзників, дозволили молдавському воєводі перехопити стратегічну ініціативу і змусити польського короля укласти перемир'я з Молдавією. Проте порушення його умов з боку відступаючого польського війська спричинилося до поразки короля Яна Ольбрахта у Козминському лісі. Мирний договір 1499 року відновив відносини між Польщею та Молдавією на засадах рівнорав'я і не містив згадок про який би то не було васалітет. Незалежність і рівноправність Молдавського воєводства як суб'єкта в міжнародних відносинах визнала й Угорщина. Крім того, за результатами польсько-молдавської війни 1497-1499 рр., Молдавія включила до своїх володінь Русько-Довгопільський окіл. Таким чином молдавсько-польський кордон

в Карпатах стабілізувався по р. Черемош. Водночас, на рубежі XV-XVI ст. територія Молдавської землі стала плацдармом для нападів турків на Польщу. Ці набіги, що розпочалися невдовзі після невдалої молдавської кампанії короля Яна Ольбрахта 1497 року, мали на меті ослаблення впливів Ягеллонів у Східній та Південно-Східній Європі.

Джерела та література: 1. Волинская краткая летопись // Полное собрание русских летописей. – М.: Наука, 1980. –Т. 35. Летописи белорусско-литовские. – С. 118-127; 2. Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії / Упорядкував та переклав з польської о. Юрій Мицик. – Київ: Видавничий дім „Кієво-Могилянська академія”, 2007. – 1006 с.; 3. Густинская льтопись // Полное собрание русских льтописей. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1843. – Т.2. III Ипатіевская льтопись. – С. 234-373; 4. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII веков. Документы и материалы. В 3-х томах. – Т. 1: 1408–1632. – М.: Наука, 1965. – 364 с.; 5. Кантемир Д. Описание Молдавии [Текст]: [Пер. с латин.]; [Общ. ред., вступ. статья, с. V-XXVIII, примеч. и коммент. проф. В. Н. Ермуратского]. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1973 – XXVIII, 222 с.; 6. Летопись Рачинского // Полное собрание русских летописей. – М.: Наука, 1980. – Т. 35. Летописи белорусско-литовские. – С. 145-172; 7. Руська „кройника” з XVII в. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1904. – Т. 62. – Кн. 4. – Misc. – С.1-3; 8. Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. / Сост. Ф. А. Грекул; отв. ред. В. И. Буганов; АН СССР. Ин-т истории СССР. – М.: Наука, 1976. – 150 с.; 9. Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх. – К.: Наукова думка, 1992. – 336 с.; 10. Текст льтописи 6988 – 7047 гг. // Шахматовъ А. А. О так называемой Ростовской льтописи. Издание императорского Общества истории и древностей російскихъ при Московскомъ Университетѣ. – Москва: Университетская типографія, 1904. – С. 67-162; 11. Хроника Быховца // Полное собрание русских летописей. – М.: Наука, 1975. – Т. 32. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. – С. 128-173; 12. Хроника Литовская и Жмойтская // Полное собрание русских летописей. – М.: Наука, 1975. – Т. 32. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. – С. 16-127; 13. Axinte Uricarul. Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei. – București: Editura Minerva, 1993. – Vol. I. – 380 p.; 14. Bielski. Kronika Polska // Portret in cronica: Ștefan cel Mare și Sfânt (1504–2004). – Suceava: Editura Mușatinii, 2004. – P. 196-206; 15. Călători străini despre Țările române. – București: Editura științifică și enciclopedică, 1983. – Vol. VIII. –

689 p.; **16.** Cronica Moldovei de la Cracovia. Sec. XIII – inceputul sec. XVII / ed.: Rezachevici Constantin. – București: Editura Meronia, 2006. – 238 + [37] p.; **17.** Costin N. Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711. Opere. – Iași: Ed. Junimea, 1976. – 348 p.; **18.** Kronika Marcina Bielskiego. – Sanok: Naklad i druk Karola Pollaka, 1856. – Tom. II. – Ks. IV-V. – 1222 s.; **19.** Kronika Polska, Litewska, Zmodzka I wszystkiej Rusi Maceija Strykowskiego. – Warszawa: Naklad Gustawa Leona Gluksberga, Ksiegarza, 1846. – T. II. – 572 s.; **20.** Kronika Polska Marcina Kromera, Biskupa Warmińskiego. Ksiąg XXX. – Sanok: Naklad i druk Karola Pollaka, 1857. – 1500 s.; **21.** Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă (1359 – 1595) întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul și alți de Simeon Dascălul / Ed. de Const. Giurescu. – București: Atelierele grafice socesc&Co, Societate anonimă, 1916. – 305 p.; **22.** Menakib-I Sultan Bayezid-han ibn-I Muhammed-han // Cronici turcești privind Țările Române: Extrase. – Volumul I: Sec. XV – mijlocul sec. XVII. – București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. – P. 135-139; **23.** Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte. – București: Editura de stat pentru literatură și artă, 1959. – 456 p.; **24.** Scriptorum Rerum Polonicarum. – Tomus II. Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480 – 1535. – Cracoviae: Typis Universitatis, 1874. – 366 s.; **25.** Suceava: file de istorie. Documente privitoare la istoria orasului 1388 – 1918. – București: Direcția Generală a arhivelor statului din Republica Socialistă România, 1989. – Vol I. – 860 p.; **26.** Ureche G., Costin M., Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei...: Cronici. – Ch.: Hyperion, 1990. – 638 p.; **27.** Wapowski B. Chronicorum [...] partem posteriorem 1480–1535 // Portret in cronica: Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004). – Suceava: Editura Mușatinii, 2004. – P. 176-191; **28.** Балух О. Польсько-молдавська війна 1497-1499 рр. // Наукові зошити історичного факультету: Збірник наукових статей. – Львів, 2008. – Вип. 9-10. – Ч. 1. – С. 57-66; **29.** Балух О. Від „Плонин” до Хотина: воєнно-політичний розвиток буковинських земель (50-ті рр. XIV – 30-ті рр. XVI ст.). – Чернівці: Наші книги, 2014. – 255 с.; **30.** Бартош І. Антиягеллонська коаліція на теренах Східної Європи наприкінці XV – початку XVI ст. // Український історичний збірник. – К., 2012. – Вип. 15. – С. 18-26; **31.** Бартош І. Участь Кримського ханства в антиягеллонській коаліції на теренах Східної Європи // Крим від античності до сьогодення: Історичні студії / Відп. ред. В. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 94-108; **32.** Борецькій-Бергфельд Н. Історія Румунії. – СПб.: Издание Акц. Общ. „Брокгаузь-Ефронъ”, б/г. – 217 с.; **33.** Гонца Г. В. Изменение тактики внешнеполитического курса Молдавского государства в последних десятилетиях XV – начале XVI в. // социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы (до середины XIX в.). –

Кишинев: Штиинца, 1980. – С. 102-117; **34.** Жуковський А. Історія Буковини // Буковина – її минуле і сучасне. – Париж-Філадельфія-Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – С. 63-420; **35.** История Румынии / И. Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др. / Пер. с рум. – М.: Весь мир, 2005. – 680 с.; **36.** Ключовський Є. Історія Польщі до кінця XV століття / Наук. ред.: А. Гіль, В. Александрович; Опрацюв. мап М. Юран; Переклад Н. Яковенко. – Люблін: Товариство Інституту Центрально-Східної Європи, 2005. – 237 с.; **37.** Коржик В. П. Ландшафтознавчий аналіз історичних подій на Глибоччині // Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Географія. – Вінниця, 2011. – Вип. 23. – С. 23-32; **38.** Купша И. Вклад Штефана Великого в развитие румынского военного искусства // Страницы истории румынской армии. – Бухарест, 1975. – С. 76-89; **39.** Лю Макот [Євген Завалинський]. Польща заборолом культури // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.: Український письменник, 2013. – Вип. 18. – Т. 21. – С. 123-127; **40.** Масан О.М. Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. // Буковина в контексті міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.). – Чернівці: Рута, 2005. – С. 9-168; **41.** Масан О. Німецький орден і середньовічна Буковина // Буковина – мій рідний край. Історико-краєзнавча конференція молодих дослідників, студентів та науковців. Матеріали. – Чернівці: Прут, 1996. – С. 22-24; **42.** Масан О. Німецькі рицарі в лісах Буковини: трагічна осінь 1497 року // Буковинський журнал. – 1998. – Ч. 1. – С. 79-89; **43.** Мохов Н.А. Молдавия эпохи феодализма (от древнейших времен до начала XIX века). – Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1964. – 442 с.; **44.** Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.) / Под ред. Д. М. Драгнева. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 464 с.; **45.** Семенова Л. Е. Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV — начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории). – М.: Индрик., 2006. – 400 с.; **46.** Стати В. Штефан Великий, Господарь Молдовы. – Кишинёв: Tipografia centrală, 2004. – 226 с.; **47.** Стоическу Н. „Большое войско” в Валахии и Молдавии в XIV – XVI веках // Страницы истории румынской армии. – Бухарест, 1975. – С. 57-68; **48.** Татищев В. История Российская: [В 3 т.]. – Т. 3. – М.: АСТ: Ермак 2005 – 860 с.; **49.** Ульяновський В. „Славний для всіх часів чоловік”: князь Костянтин Іванович Острозький. – Острог: Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2009. – Вип. 2. – 168 с.; **50.** Федорук А., Чучко М. „Козмин”: історична розвідка Е. Фішера про польсько-молдавську війну 1497 року. Післяслово // Fischer E. Kozmin. Zur Geschichte des polisch-moldauischen Kriges im Jahre 1497=Фішер Е. Козмин. До питання про історію польсько-молдавської війни 1497 року. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004. – С. 69-78; **51.** Чучко

М. Оборона Сучави (24 вересня – 19 жовтня 1497 р.): з історії польсько-молдавської війни 1497–1499 рр. // Питання стародавньої, середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці: Прут, 2010. – Т.1 (29). – С. 104-115; **52.** Borzemski A. Siły zbrojne w wołoskiej wojnie Jana Olbrachta. – Lwow: Drukarnia uniwersytetu Jagiellonskiego pod zarzadem J. Filipowskiego, 1928. – 48 s.; **53.** Caproșu I. Veche catedrala mitropolitană din Suceava. Biserica Sfântul Ioan cel Nou. – Iași: Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1980. – 122 p.; **54.** Cazan I. Dusmanii de temut, aliați de nădejde: Tarile Romane în epoca lui Ștefan cel Mare în contextul politicii Central Europeane. – București: Minevra, 2004. – 173 p.; **55.** Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań: Wydawn. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1996. – 369 s.; **56.** Engel J.H. Geschichte der Moldau und Walachei: Nebst der historischen und statistischen Literatur bei der Länder, Abt. 2. – Halle, 1804. – 362 s.; **57.** Epure V.-A. Quelques considerations sur les relations entre la Moldavie et les tatars le long du XV-eme siecle de la perspective des sources historiques // Codrul Cosminului. Analele științifice de istorie. Universitatea „Ștefan cel Mare”-Suceava. – Suceava, 2007. – Nr. 13 (23). – P. 57-75; **58.** Fischer E. Kozmin. Zur Geschichte des polisch-moldauischen Kriges im Jahre 1497=Фішер Е. Козмин. До питання про історію польсько-молдавської війни 1497 року. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004. – 78 с.; **59.** Fotino D. Istoria generala a Daciei, sau Transilvaniei, Țării Muntenesci și Moldovei. – București: Imprimeria Nationala a lui Iosef Romanov et Companie, 1859. – Т. I. – 344 p.; **60.** Giurescu C.C. Istoria românilor. – București: Editura ALL, 2003. – Vol. II. – 527 p.; **61.** Górka O. Białogród i Kilja, a wyprawa r. 1497 = Bélograd (Akkerman) et Kilia et la compagne de 1497 // Sprawozdanie z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego. Warszawskiego. – Warszawa: Zakłady Graficzno-Introligatorskie J. Dziewulski, 1932. – Wydział II. –Т. 25. –S. 1-22; **62.** Górka O. Niznany żywot Bajezida II – źródło dla wyprawy czarmorskie i najazdów turków za Jana Olbrachta // Kwartalnik Historyczny. – Lwów: Towarzystwo Historyczne, 1938. – Rocznik LII. – S. 375-427; **63.** Gorovei Ș. Gesta Dei per Stephanum voievodam // Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine: simpozion: Putna, 2004. – Suceava: Editura Mușatinii, 2004. – P. 389-414; **64.** Grabarczyk T. The polish court banner in the moldavian expedition in 1497 // Fasciculi Archaeologiae Historicae. – Lodz: Polish Academy of Sciences. Lodz Branch, 2017. – Fasc. XXX. – S. 29-34; **65.** Husar A. Dincolo de ruine: cetăți medievale. – Iași: Institutul European, 2003. – 347 p.; **66.** Iorga N. Istoria armatei Românești. – București: Editura militara, 1970. – 407 p.; **67.** Iorga N. Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen. Volumul 1 (Bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts). – Gotha: Druck von Friedrich Andreas Perthes, Aktiengesellschaft, 1905. – 402 s.;

- 68.** Iorga N. Istoria lui Ștefan-cel-Mare. – București: Artemis, 2004. – 334 p.;
- 69.** Istoria Moldo-României. – Bucuresci: Librariu-Editoru George Ioanid, 1858. – 387 p.;
- 70.** Kaindl R. F. Geschichte der Bukowina von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart unter besonderer Berücksichtigung der Kulturverhältnisse. Drei Teile in einem Band. – Czernowitz: K. k. Universitätsbuchhandlung H. Pardini, 1904. – Zweiter Abschnitt. – 116 s.;
- 71.** Kolandijan S. E. Les armeniens en Transylvanie, X – XVIII s. // *Revue des etudes armeniens*. – Paris, 1967. – Bd. 4. – S. 358-360;
- 72.** Matei M. D. Contributii arheologice la istoria orasului Suceava. – București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963. – 184 p.;
- 73.** Niemczyk K. Moldau in polnischen und ungarischen Politik. Das Treffen in Levoca 1494 // *Codrul Cosminului. Analele științifice de istorie. Universitatea „Ștefan cel Mare”-Suceava*. – Suceava, 2015. – Vol. XXI. – No. 1. – P. 101-114;
- 74.** Niemczyk K. Mołdawia w polityce dwóch Jagiellonów: króla polskiego Jana Olbrachta i króla Węgier Władysława (do roku 1501) // *Wielowiekowe bogactwopolsko-rumuńskichzwiązkówhistorycznychikulturowych=Bogăția multiseclară a legăturilor istorice și culturale polono-române*. – Suceava: Wydawca Związek Polaków w Rumuniin= Editor Uniunea Polonezilor din România, 2014. – S. 54-68;
- 75.** Niemczyk K. Problem Pokucia, spornego terytorium polsko-mołdawskiego w końcu XV i początku XVI wieku // *Studia Historyczne*. – Krakow, 2014. – R. LVI. – Z. 2 (226). – S.155-174;
- 76.** Niemczyk K. Zagrożenie mołdawsko-tatarskie Rusi Koronnej na przełomie XV – XVI wieku i jej wpływ na politykę wewnętrzną Królestwa Polskiego // *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки*. – Кам’янець-Подільський: ПП „Медобори-2006”, 2014. – Т. 24: На пошану професора В. А. Смоля. – С. 104-119;
- 77.** Nistor I. Istoria românilor. – Vol. I. – București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2002. – 661 p.;
- 78.** Oltean R. Cetăți, castele și alte fortificații din România. De la începuturi până spre anul 1540. – București: Editura Art Historia, 2016. – 103 p.;
- 79.** Onciul D. Din Istoria României. – București: Editura Librăriei Socec&Co., Societate Anonima, 1914. – 192 p.;
- 80.** Papacostea Ș. De la Colomea la Codrul Cosminului (Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea) // *Portret in istorie: Ștefan cel Mare și Sfânt (1504 – 2004)*. – Suceava: Editura Mușatinii, 2003. – P. 458-495;
- 81.** Papacostea Ș. Relații internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare // *Portret in istorie: Ștefan cel Mare și Sfânt (1504 – 2004)*. – Suceava: Editura Mușatinii, 2003. – P. 516-554;
- 82.** Papée F. Jan Olbracht. Wyd. 2-e. – Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, 1999. – 244 s.;
- 83.** Plewczinski M. Krzyzacy i prusacy ksiązeczy w armii koronnej w latach 1497 – 1572 // *Zeszyt naukowy museum wojska*. – Bilyastok, 1998. – Nr. 12. – S. 37-49;
- 84.** Romstorfer K.A. Cetatea Sucevei. – București: Institutul de Arte Grafice

„Carol I”, 1913. – LVI + 112 p. + 12 planșe anexate; **85.** Rosetti R. Istoria artei militare a românilor pâna la mijlocul veacului al XVII-lea. – București: Corint, 2003. – 536 p.; **86.** Ryczek I. Uczestnicy wyprawy moldawskiej według listu konfiskat z 1497 roku, zamieszczonej w *Matricularum Regni Poloniae summaria*. Czesc I // *Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*. – Warszawa, 2015. – Nowa seria. – T. XIV (XXV). – S.21-69; **87.** Schmidt W. Suczawa’s historische Dankwürdigkeiten von der erste historischen Kenntnis, bis zur Verbindung der Bukowina mit Oesterreich. – Czernowitz: Druck von R. Eckhardt, im selbstverlage des verfassers, 1876. – 276 s.; **88.** Smołucha J. East-Central Europe and the Idea of Crusade in the Second Half of the Fifteenth Century // *Holy War* / eds. J. Smołucha, J. Jefferson, A. Wadas. – Kraków, 2017. – P. 109-122; **89.** Spieralski Z. Po klęsce bukowińskiej 1497 r. Pierwsze najazdy Turków na Polskę // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1963. – T. 9. – Cz. 1. – S. 45-58; **90.** Szweda A. Rok 1497: polsko-krzyżackie braterstwo broni // *Wiadomości Historyczne*. – Poznań, 2017. – Nr. 4. – S. 16-20; **91.** Szweda A. Starania Jana Olbrachta o krzyżacka pomoc przeciwko księciu mazowieckemu Konradowi III Rudemu w 1495 roku // *Roczniki historyczne*. – Poznań, 2016. – Rocznik LXXXII. – S. 187-195; **92.** Șlapac M. Cetăți medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea). – Chișinău: Editura ARC, 2004. – 372 p.; **93.** Tahsin Gemil. Români și otomanii în secolele XIV – XVI. – București: Editura Academiei Române, 1991 – 231 p.; **94.** Ursu I. Ștefan cel Mare și turcii. – București: Editura și Institutul de Arte grafice C. Sfetea, 1914. – 224 p.; **95.** Walkiewicz L. A. Rodzaje dział zabrzanych przez Jana Olbrachta na wyprawę moldawską 1497 r. // *Wielowiekowe bogactwo polsko-rumuńskich związków historycznych i kulturowych=Bogăția multiseclară a legăturilor istorice și culturale polono-române*. – Suceava: Wydawca Związek Polaków w Rumuniin= Editor Uniunea Polonezilor din România, 2014. – S. 30-53; **96.** Xenopol A.D. *Istorie romanilor din Dacia Traiana*. – Iassi: Tipo-litografia H. Goldner, 1889. – Vol II. – Partea I. *Istorie Medie*. – 590 p.